

POSZT- HATVANNYOLCAS SZITUÁCIÓ

– ÉS AMI UTÁNA KÖVETKEZIK

KISS VIKTOR

1968 ötvenedik évfordulójára – úgy tetszik – túljutottunk az aktualizálási kísérletek, a könnyes szemű visszaemlékezések és a politikai mítoszteremtési próbálkozások időszakán. Helyüket a poszt-hatvannyolcas szituáció körüli viták vették át – köszönhetően elsősorban annak, hogy az új jobboldal sok tekintetben a fél évszázaddal ezelőtti eseményeket tette meg bűnbakká napjaink problémáival kapcsolatban. Jól ismert, hogy a jelenleg is zajló jobboldali-konzervatív anti-hatvannyolcas offenzíva azon a tézisen alapul, hogy bár a diáklázadásokat leverték, tulajdonképpen a résztvevők minden követelése megvalósult az idők során. A konzervatív oldal ezen túl úgy gondolja, hogy '68 képviselői továbbra sem nyughatnak, és folytatják egyre abszurdabbá váló harcaikat – ehhez pedig bőséges eszközt kínál számukra a média, az egyetemek, az EU, a kulturális élet, amelyek fontos pozícióit ők birtokolják.

TERMÉKENY VITA '68-RÓL?

A konzervatív jobboldal radikalizálódó szereplői ellenforradalmat hirdetnek a szerintük hegemon pozícióba került hatvannyolccal és képviselőivel szemben, vagy ahogy Békés Márton fogalmazott: „lázadást a lázadás ellen”.¹ Csakhogy ez még nem minden. Ellenfelei számára 1968 egy kétszázéves hanyatlástörténet utolsó mozzanataként jelenik meg. Az ötven évvel ezelőtti eseményeket egy historizáló kritika konceptuális keretébe ágyazottan elemzik, amely az egalitárius és liberter eszmék diadalmeneteként látja az 1789 utáni időszakot, mégpedig a végzetes romlás időszakaként. Nem könnyű termékeny vitát folytatni ezzel az állásponttal, mint ahogy egyetlen merev szembeállításra építkező történetfilozófiai elgondolással sem. Hiszen ha a jobboldali-konzervatív ellenforradalom hívei utolsó nagy összecsapásra készülnek az egyenlőség kultúrában élő és a világot társadalmilag konstruálnak tekintő „örök baloldal” és a neki ellenállni próbáló, romantikus utóvédharcot folytató „örök jobboldal” között – akkor ebben a „harcban” '68 szükségszerűen a romlást hozó „marxista-liberális” massa alkotórészévé válik. De realisan nézve a poszt-hatvannyolcas politikai küzdelmeket, tényleg ilyen könnyedén állítható Che Guevara Soros

ellenfelei számára
1968 egy kétszázéves
hanyatlástörténet utolsó
mozzanataként jelenik meg

¹ Békés Márton: *Lázadás a lázadás ellen. 68 és a konzervatívok*, Konzervatórium, 2008. május 31. <https://konzervatorium.blog.hu/2008/05/31/lazadas_a_lazadas_ellen_1968_es_a_konzervativok_1>

„A választás a burzsoázia fegyvere” – Diákdemonstráció Toulouse-ban, 1968. június 12.
(Wikimedia Commons)

György mellé, az ellenkultúrák hippiejei a fogyasztói társadalom urai mellé, Davos globális erősei az alterglob mozgalom mellé, a nyugati marxizmus a létező szocializmus mellé, a feminizmus a pornóipar mellé?

A jobboldali-konzervatív kultúrkritika stratégiája, hogy korunk negatív jelenségeit egyértelműen a hagyományos struktúrák, hierarchiák és intézmények széthullásából eredezteti – tehát azt állítja, hogy ha ezek szétrombolása nem következett volna be, akkor a mai válságtünetek sem léteznének. „1968 májusának valódi öröksége kétségkívül a szándékos pusztításban rejlik, az egyének, a családok, a népek, a nemzetek rombolásában” – foglalja össze ezt a nézőpontot Eric Zemmour, aki többek között *Az első nem* címmel írt antifeminista könyvet a régi időket és a patriarchátust sírva vissza. „Ez az anarchista nihilizmus a marxizmustól megörökölt és a gazdasági liberalizmussal frigyre lépett totalitárius univerzalizmus nevében bontakozik ki, amelynek már nem az a célja, hogy a polgárságot feláldozza a proletariátus oltárán, hanem az, hogy az európai népeket áldozzák fel a keveredés oltárán” – írja.²

Ennek a nézőpontnak az a nagy gyengesége, hogy nem számol sem a korábbi, „évezredekig fennálló” formák változékonyságával, sem problémáival – így például ’68 esetében teljesen érzéketlen a résztvevő tömegek problémáira és szempontjaira. A konzervatív-jobboldali ellenforradalmi alapállás kiindulópontjául választott nagy hanyatlástörténetbe nem fér bele végül semmilyen opció, ami lehetővé tenné, hogy a baloldalnak egyáltalán bármi fajta létjogosultsága legyen – hiszen *a baloldal par excellence az ideológiai lázalmok nevében véghezvitt rombolás*. De a „jobboldal” és a „baloldal” küzdelmének illetően

leírása nem ugyanazt a kottát követi-e, mint ahogyan Lukács György a bűnös „polgári világ” és az ettől a végzetes korszaktól megszabaduló „létező szocializmus” szembenállását ábrázolta? A világhírű magyar filozófus számára ezen az alapon nyilvánvaló volt a következtetés, hogy „a legrosszabb szocializmus is jobb, mint a legjobb kapitalizmus” – vagyis a jobboldal azonosítása a kapitalista/náci „beteljesedett bűnösséggel” nála a sztálinizmus

direkt apologetikájához vezetett. Az elmúlt évtized jobboldali politikai fordulatait látva ugyanezen a módon válik gyakran érzéketlenné a konzervatív értelmiség a tényleges folyamatok iránt. A feltétlen rombolást képviselő „baloldallal” szemben önmagát meghatározó valamennyi hatalmi centrum és politikai erő a konzervatív ellenforradalom híveinek feltétlen lojalitására számíthat – egyszerűen azon az alapon, hogy végre leszámol „azokkal”. Ennek során az apokaliptikus küzdelemre hivatkozva relativizálnak minden problémát és fogadnak el mindenolyan állítást és cselekedetet is az „új jobboldal” hívei, amely „normális körülmények között” bizonyosan összeegyeztethetetlen volna erkölcsi és intellektuális meggyőződésükkel.

A jobboldal képviselői véleményem szerint akkor tehetnék a legtöbbet a fenti csapdák elkerülése érdekében (már ha ez szándékukban áll egyáltalán), ha felülvizsgálnák megingathatatlan hitüket 1968 „győzelmével” kapcsolatban. Ehhez pedig elengedhetetlen volna, hogy újragondolják a választ arra a kérdésre, hogy tulajdonképpen mi is történt ’68-ban.

A folyamatok megértésének kulcsát álláspontom szerint az ötvenes-hatvanas évek nyugati társadalmainak alapvető arculata adja: ez az időszak a fordista kapitalizmus korszaka volt, amely ekkorra fokozatosan létrehozta a maga „fordista társadalmait”. Ahhoz, hogy mai fejjel megérthessük, milyen volt az élet a csúcspontján lévő „fordista kapitalizmusban”, érdemes talán Zygmunt Bauman *Liquid Modernity* című könyvét segítségül hívni. Az ötvenes-hatvanas évek nyugati társadalmait szerinte a rend világaként kell elképzelni, ahol monotonitás, szabályosság, ismétlődés és kiszámíthatóság, tehát a rutin uralkodik. A fordista társadalom önképe az volt, hogy attól a pillanattól kezdve,

2 Eric ZEMMOUR: *1968 májusa: a nagy bomlasztás*, ford. LEIMEISZTER Barnabás, Mandiner 2018. március 6. <http://mandiner.hu/cikk/20180306_eric_zemmour_1968_majusa_a_nagy_felbomlas>

elengedhetetlen volna, hogy újragondolják a választ arra a kérdésre, hogy tulajdonképpen mi is történt ’68-ban

amikor az egyén belesimul a termelés, a magánélet és a politika előre gyártott szerepeibe és konstellációiba, az élete biztos, nyugodt és kiszámítható keretben folyik majd tovább, és idővel garantáltan hozzájuthat a társadalom által számára juttatott célokhoz és boldogsághoz. „A fordista stílusú kapitalizmus a törvényhozóknak, a rutin-élet megtervezőinek és a felügyelőknek a korszaka volt, a mások által irányított emberek világa, ahol mások rögzítették a nők és a férfiak helyét a társadalomban. Ezért volt a hatóságok világa is: a vezetők világa, akik jobban tudják, mint te, a tanároké, akik megmondják, hogyan kell eljárni jobban, mint ahogyan magadtól tennéd.”³

1968 ezzel a fojtogató társadalmi valósággal találta magát szemben, amely orwelli és huxley-i disztópiaként nehezedett azokra, akik nem találták a helyüket keretei között. 1968 résztvevőit két meghatározó élmény fűzte egybe a kezdetektől: nem akarták, hogy mások mondják meg nekik, hogyan kell élniük, s nem akarták az életüket jelentéktelen csavarként leélni egy nagy társadalmi gépezet részeként. Az alábbiakból, remélem, világosan kitűnik majd, hogy a posztmodern kapitalizmusban egyik sem valósult meg.

EGY VERESÉG TÖRTÉNETE

Mi történt tehát ténylegesen '68 eszméivel az eltelt fél évszázadban? Számomra nem kérdéses, hogy a poszt-hatvannyolcas szituáció megértése szempontjából a kapitalizmusnak a '70-es évektől lezajló „nagy átalakulása” döntő fontosságú. „És akkor, '68 táján, amikor a fordista-taylorista üzemszervezés hierarchizált és fegyvelmező formái még csúcsra jártak, egyszer csak egy új világ veszi kezdetét. A fegyvelmezett, megbízható és kiszámítható, a rögzített kategóriákba jól besorolható, a rang- és bérlétran engedelmesen végigballagó munkaerő már nem áll a HR-esek keresési listáinak élén. Helyébe a rugalmas, az állandó újratervezésre kész, a networkokba ágyazott projektek folytonosan változó világában tájékozódni képes, innovatív és nyitott személyiség lép.”⁴ A posztmarxista szerzők és a kortárs kritikai társadalomelmélet könyvtárnyi elemzését végezte el a létrejövő „posztmodern kapitalizmusnak”, bizonyítva, hogy a poszt-fordista/posztindusztriális/flexibilis gazdaságnak (Nyugaton legalábbis) egészen más értékekre, attitűdökre és munkaszervezési elvekre lett szüksége, mint a tőkés termelés korábbi korszakában volt. És természetesen integrálni kellett a termelésbe a hatvannyolcas generáció „lázongó” tömegeit is. Ahogyan Chiapello és Boltanski *A kapitalizmus új szelleme* című munkájukban leírják, a '70-es évektől kialakult új szituációban azok a cégek boldogultak jól, amelyek szakítottak mindazzal, amit a diáklázadások olyannyira gyűlöltek. A „főnök” figurája helyébe a „menedzsert” állították, a „gépsor” és a „bürokrácia” helyett meghonosítva (persze kontrollált formában) a munkahelyeken a kreativitás, az autonóm munkavégzés, a nonkonformitás, az önszerveződés, a projektmunka, a rugalmasság légkörét.⁵ A Szilikonvölgy születésénél hippik és baloldali hackerek bábkodtak, akik babzsákfoteleken tanácskoztak, és közben sört ittak és drogoztak – hatalmas profitokat termelve, de ettől még nem mondhatjuk, hogy a Facebook, a Google vagy az Amazon „bűneiért” '68 a felelős. Inkább arról van szó, hogy nem egy hatvannyolcas megtalálta a helyét a „posztmodern kapitalizmus” új légkörében, másokat kihasználtak és félrevezettek, míg olyanok is voltak, akik egész életükben '68 tavaszára vágytak vissza – ami azonban eltűnt a korrallal együtt, amely létrehozta.

A baloldali szerzők egyöntetű álláspontja, hogy a korábbi konzervatív, hierarchizált és szervezett nyugati társadalmakat nem '68 döntötte romba, hanem a válságba került kapitalizmus, amelynek a '70-es évektől egészen új típusú emberekre lett szüksége a centrumországokban. Ennek az újratertemzés

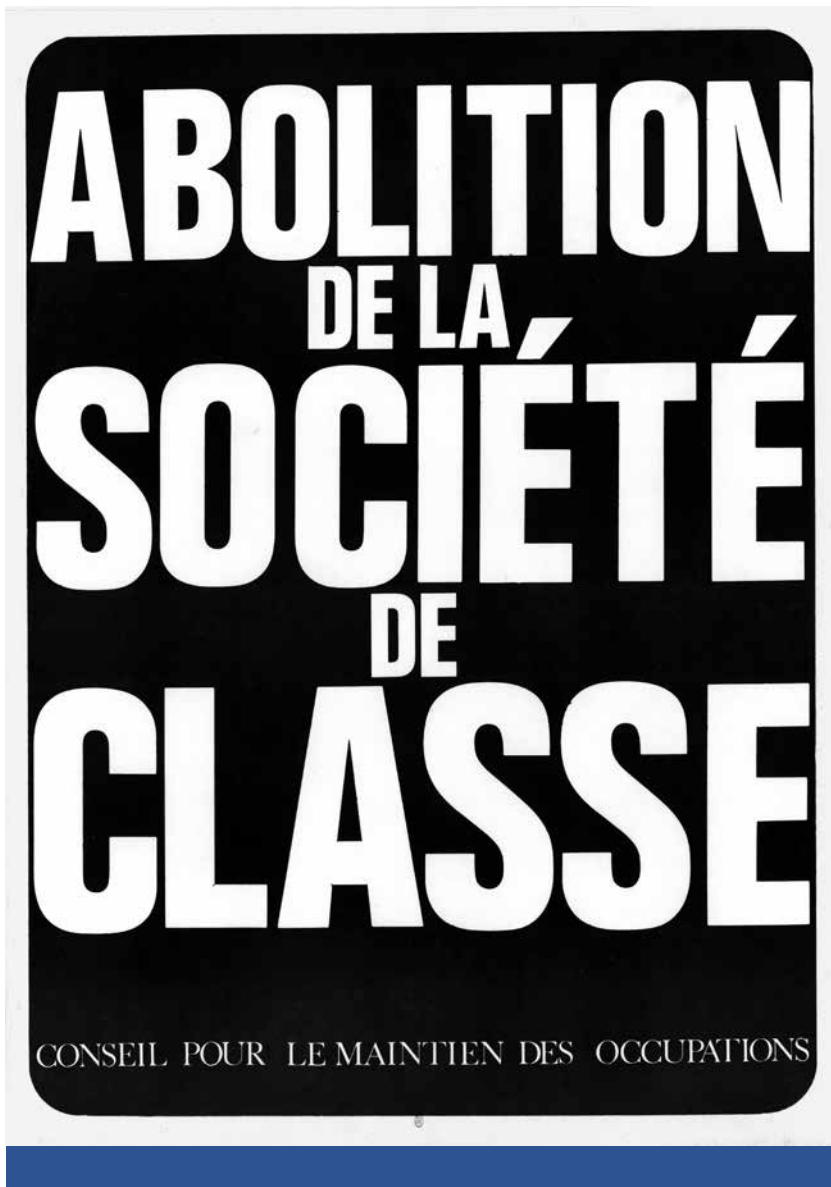
nem egy hatvannyolcas megtalálta a helyét a „posztmodern kapitalizmus” új légkörében

3 Zygmunt BAUMAN: *Liquid Modernity*, Polity Press, New York, 2000. 63.

4 TALLÁR Ferenc: *68 és a neoliberais fordulat*, Új Egyenlőség 2018. június 12.

5 Luc BOLTANSKI – Eve CHIAPELLO: *The New Spirit of Capitalism*, Verso, London, 2018.

Osztálytársak –
Az „osztálytársadalom végét”
követelő 1968-as falragasz
(Wikimedia Commons)

folyamatnak a során vált korunk uralkodó ideológiájává a „posztmodern individualizmus”, amely szerint az egyén célja élete során önmaga létrehozása és saját személyes külső és belső világának felépítése – amihez az elemeket és célokat elvben szabadon és önkényesen válogathatja ki „a fogyasztói és a munkaerőpiac” által felkínált végtelen listáról. A posztmodern individualizmus lényege, hogy az egyén teljesen ellentétes elemek közül is szabadon válogathat. A fogyasztói társadalom kínálatában éppen úgy szerepel a hagyományos család, mint a szingli lét, a karrier-központúság, mint a magánélet-orientáltság, a férfisság/nőiesség, mint az uniszex, a konform élet, mint a lázadás, a *carpe diem*-felületesség, mint a lelki mélység, a civilizáció imádata, mint az ökológia és a vegetarianizmus. Sőt: még a mindenféle vallások és a nemzeti kötődések is. A posztmodern kapitalizmusnak nincsenek többé uralkodó eszméi vagy értékei. *Csak végtelenített és depolitizált egyéni projektek sokasága maradt*, amelyeket a profit érdekében hoznak létre, amelyek közül az egyének választanak, és amelyek termelése és értékesítése során bármilyen „eszme” és „érték” felhasználható. Ahogyan az egyik magazin hirdeti: „Fitness, Wellness, Healthiness, Selfness, Mindfulness and Happiness – minden amire a testi, lelki a szellemi fejlődésedhez szükséged lehet”.

I Love Revolution – hirdeti vörös betűkkel a „fogyasztás szigetének” kampány a ötvenedik évfordulón. A posztmodern individuum már csak „szeretni” (vagy ahogy mondja: lájkolni) képes a forradalmat, „csinálni” többé nem.

MEGTANULNI A LECKÉT

Miután átalakult az a társadalmi-gazdasági háttér, amelyből '68 kiemelkedett, légüres térbe kerültek azok a baloldali politikai gyakorlatok is, amelyek ekkor jöttek létre. Az új baloldal és az identitáspolitikai mozgalmak számára (ez volt a két legjelentősebb innováció) egyaránt az volt a kérdés, hogy mihez kezdjenek alapvető igazságaikkal a megváltozott szituációban. A poszt-hatvannyolcas baloldali politikai mozgalmakra azonban – ma már ez világosan látható – nem is annyira az jelentette az igazi veszélyt, hogy elveszett a felhajtó erő, amely annak idején a fiatal generációk tömegei számára népszerűvé tette őket. A valódi veszélyt az jelentette, hogy maguk is feloldódnak a posztmodern kapitalizmus liberális individualista korszakában.

Az identitáspolitikai baloldal esetében a katasztrófa be is következett. Az elmúlt időszakban egy lassú folyamat eredményeként az identitáspolitikai paradigma olyan extrém liberális irányba tolódott el, amely joggal váltotta ki a széles társadalmi rétegek ellenérzését és hívott életre politikai válaszokat a „materialista baloldaltól” az „alt-right”-ig. 1968 identitáspolitikai mozgalmai abból a tényből születtek, hogy a fordista társadalom merev viszonyai között az alárendeltség és a marginalizáció szituációi is megváltoztathatatlanoknak látszottak – a társadalom széles rétegei ismerték fel, hogy nekik a társadalom rosszabb lapokat osztott pusztán azért, mert feketék, fogyatékosok, bevándorlók, melegek vagy nők. A jobboldal által kárhozott gender-elmélet is abból a felismerésből születik, hogy – Simone de Beauvoir híressé vált megfogalmazásával élve – „nőnek nem születik az ember, hanem azzá válik”: ami annyit jelent ekkor, hogy ha valaki a „fordista korszakban” nőnek születik, akkor nem lesz más választása, mint megfelelni a tőle elvárt, belésozializált és társadalmilag jutalmazott társadalmi szerepeknek és konstellációknak. A társadalmi nemek elmélete egy olyan korban született meg, amikor a nőket bele akarták kényszeríteni a „bájos, szőke kertvárosi háziasszony” szerepébe. Deklarálták, hogy csak feleségként, családayaként és szomszédasszonyként van joga élni és boldognak lenni – ha pedig erre nem képes, akkor „lelki beteg”. „Megpróbáltam mindent, amit a nőknek kellene csinálniuk – hobbikat, kertészkedést, főzőcskézést, folyamatos együttlétet a szomszédokkal, csatlakozást klubokhoz, délutáni teák szervezését. Én mindent megtettem, és tetszettek is nekem, de ezek nem adtak választ arra a kérdésre, hogy ki vagyok én. Férjhez akartam menni és gyerekeket szülni. Szeretem is a négy gyerekemet és Bobot, meg az otthonomat. De kétségbeesett vagyok. Elkezdtem érezni, hogy nincs személyiségem. Én élelmezem a családot és mosom ki a nadrágot és én vetem be az ágyat, engem lehet hívni, amikor a család valamelyik tagjának szüksége van valamire. De ezek nem adnak választ arra a kérdésre: ki vagyok én?” – így fordulnak szembe a nők '68 Amerikájában azzal, hogy minden tekintetben meg kell felelniük egy merev, egysíkú, arctalan és alternatíva nélküli nőideálnak – vagy ahogy ezt ma mondanánk: a „társadalmi nemüknek”.⁶

A '70-es években nem egy baloldali vélte felfedezni az elveszettnek hitt radikális potenciált ezekben a mozgalmakban. Ma már láthatjuk azonban, hogyan adták át a helyüket az identitáspolitikai baloldal hajdani mozgalmi az identitás szabad megválasztásának és az egyén sérthetlenségének és totális autonómiájának bővkörében tobzódó liberális szubkultúráknak. Ahogy Angela Nagle megfogalmazza: nem kérdés, hogy ezek a kétségtelenül abszurd szubkultúrák folyamatos nyomás alá helyezik a nagy nyugati egyetemek világát, a médiát, a kulturális életet, az online tereket és az NGO-kat, hatást gyakorolnak a liberális mainstream politikára és populáris kultúrára. A gender-fluid, cool, középosztálybeli imázsok a Tumblr képmegosztó oldalon ugyan a szabad

az identitáspolitikai paradigma olyan extrém liberális irányba tolódott el, amely joggal váltotta ki a széles társadalmi rétegek ellenérzését

6 Betty FRIEDAN: *The Feminine Mystique*, Dell Publisher, New York, 1964. 32.

választás és önkifejezés mindenhatóságát promótálják, azonban jóval több közük van a fogyasztói társadalomhoz, mint '68-hoz – amit gyakorta használnak fel.⁷

A liberális identitáspolitikák „biztonságos terei” a kegyetlen és ellenséges valóságból való „kivonulás” radikális illúzióját keltik. Valójában azonban céljuk nem az ellenségtől való megszabadulás, hanem hogy „toleranciájukkal” és „politikailag korrekt beszédmódjukkal” alapot teremtsenek a „posztmodern szuperego”⁸ számára.⁹ Ahogyan Mark Fisher nyomán az is világosan látszik, hogy a liberális elitek hogyan használják fel az identitáspolitikai mozgalmak szellemi örökségét a saját pozícióikat bebetonozó „vámprkastélyok” létrehozására.¹⁰ A jobboldali-konzervatív ellenforradalom híveinek azonban ebben a pánikhelyzetben, minden viszolygásuk ellenére is érzékenyebbé kellene válniuk azokra a – nem is annyira – finom ideológiai és kulturális változásokra, amelyek elvezettek mondjuk a gender-elmélet és a feminizmus második hullámának '68-as identitáspolitikai mozgalmaitól napjaink identitásfetisizma/individualista nárcizmusáig. Nem várom, hogy az „alt-jobboldal” és a szélsőséges konzervativizmus hívei megszeressék '68-at, de azt igen, hogy reális képből induljanak ki vele kapcsolatban, és szakítsanak olyan ehhez kapcsolt mítoszokkal, mint a „genderfaszizmus születése”.

Ahogyan a baloldalnak is meg kellene tanulnia a leckét, hogy bár a szexizmus, a homofóbia, az bevándorlóellenesség, a rasszizmus, az ageizmus, a fogyatékosok kirekesztése vagy éppen a marginalizált szegény csoportok, az állatok, a természet sorsa központi kérdés napjainkban, szakítani kell a „liberális kommunizmus” minden formájával.¹¹ Nem hihetjük, hogy a posztmodern kapitalizmusban bármilyen társadalmi, emberi, ökológiai probléma ténylegesen

megoldható, hogy ez lehet a szabad egyének Kánaánja, vagy hogy a fontos törekvések az egyének szintjén és a moralizáló nyomásgyakorlás és felvilágosítás átnevelő-eszközeivel megvalósíthatók. Az identitáspolitikai mezőt át kell engedni a liberális szubkultúráknak és civil szervezeteknek – valószínűleg ugyanis ez lesz az ára a baloldali újrakezdésnek. Ez nem lesz könnyű, mert alapvető beidegződéseket kell felszámolni.

az identitáspolitikai mezőt át kell engedni a liberális szubkultúráknak és civil szervezeteknek

Ki kell lépni például abból az identitáspolitikai keretből is, amely „baloldaliságnak” azt nevezi, hogy talál egy szenvedő csoportot, pozíciót a társadalomban, megnevezi azt és annak képviselőjévé válva osztozik sorsában, szervezi és tudatosítja tagjait, illetve eközben akadémiái, politikai, média- vagy civil aktivista töké (a szó szoros értelemben is) kovácsol önmaga és más hozzá hasonló liberális középosztálybeliek számára. Fel kell ismerni, hogy a mai posztmodern individualista ideológiai klímában az identitásokra alapozó politika elveszti emancipációs jellegét. Ahogyan azt számtalan baloldali kritikus bebizonyította, a politika által kívülről konstruált identitások pillanatokon belül egyéni önképekké válnak.

Tehát az egyén számára létének alapjaként (hajléktalan, fogyatékkal élő, nő, szexmunkás, LMBTQ+, roma, afroamerikai, más kultúrájú stb. *vagyok* és senkinek sincsen joga beleszólni abba, hogy ebbéli minőségemben mit szeretnék) jelenik meg, nem pedig egy csoport tagjai számára társadalmilag konstruált börtönként (csövesként, rokkantként, nőként, prostituáltként, „buziként”, cigányként/négerként, bevándorlóként stb. kezel a társadalom és mondja meg: ebbéli minőségemben milyennek kell lennem, mit kell tennem, hol a helyem).

7 Angela NAGLE: *Kill All Normies. Online Culture Wars From 4Chan and Tumblr to Trump and the Alt-Right*, ZeroBooks, New York, 2017. 72.

8 Slavoj ŽIŽEK: *'You May!' – Slavoj Žižek writes about the Post-Modern Superego*, London Review of Books 1999. március

9 Slavoj ŽIŽEK: *Violence*, Picador, New York, 2008. 24–30.

10 Mark FISHER: *Kilépés a vámpirkastélyból*, A Szem, 2018. május 4. és BAJUSZ Orsolya – FERÓ Dalma: *Alien vs. Predator Budapesten – A #metoo-tól a belvárosi #batorsag-ig*, Azonnali 2018. június 21. <http://azonnali.hu/cikk/20180621_alien-vs-predator-budapest-en-a-metoo-tol-a-belvarosi-batorsag-ig>

11 ŽIŽEK: *Violence*, 18–25. és Slavoj ŽIŽEK: *Nobody has to be vile – Slavoj Žižek on liberalcommunism*, London Review of Books 2006. április

BALOLDALIAK VS. LIBERÁLISOK

Abban a törekvésben, hogy a „baloldal” végre sikeresen leváljon a „liberalizmusról”, számomra fontos kapaszkodókat kínál ’68 másik nagy politikai mozgalmának, az úgynevezett új baloldalnak az öröksége. „A fejlett ipari társadalomban [...] kényelmes, súrlódásmentes, józan és demokratikus szabadságnélküliség uralkodik” – mondja ki Herbert Marcuse *Az egydimenziós ember* nyitómondatában a tételt, amely elevenen él tovább az új baloldaltól kinövő poszt-hatvannyolcas gondolatvilágban – az autonomista marxizmusban, a posztmarxizmusban, az ultrabaloldalban, az alterglobalizációs mozgalmakban, a poszt-anarchizmusban, a kortárs kritikai társadalomelméletben.¹²

1968 rendszerellenes alaptézise, amely egy egészen új ideológiakritika lehetőségét alapozta meg, azt állította, hogy a nyugati társadalmakban az egyének rabságban élnek, de ezt eltakarja szemük elől egy mérhetetlenül kifinomult ideológiai apparátus. A poszt-hatvannyolcas baloldal képviselői azt gondolják, hogy ez a tézis a „posztmodern kapitalizmusban” még inkább igaz, az egyének még észrevehetetlenebbül válnak a fennálló játékszerévé, még kifinomultabban nyomják el őket, vagy érik el, hogy ha lelepleződik a csalás, akkor se törődjenek vele. Gondoljunk csak arra, hogyan válik egyre inkább a Panoptikon helyett a hárommilliárd embert elérő Facebook a kontroll és alávetés paradigmájává! A poszt-hatvannyolcas baloldal ezen az elméleti alapon kezdetől fogva undorral fordult el a létező szocializmusok bürokratikus diktatúráitól, alternatívát keresve mély civilizációs-kulturális kritika alá vonta a nyugati valóságot, és elkezdett harcot folytatni a multinacionális tőkével és a hegemon liberális elitekkel. Tény, hogy a poszt-hatvannyolcas baloldal maga is számtalan problémával küzd, és mára öntudatának mélyrétegeibe ivódott periférikus és reménytelen helyzete. *Ideológia, kritika, posztmarxizmus* című könyvemben magam is azt keresem, hogyan vezethet ki a periférikusság és defetizmus pozíciójából az ideológiakritikában rejlő „dialektikus” lehetőség.¹³ Ezzel együtt is: talán az a poszt-hatvannyolcas baloldal legnagyobb erőssége, hogy mindvégig integrálhatatlan maradt az új korszak posztmodern individualista liberalizmusa számára.

Ezért azt gondolom, hogy a liberálisokkal való szakításnak mindenképpen a szabadság kérdése körüli töréspont mentén kell megtörténnie. Mert itt válik el egymástól érdemben a „liberális” és a „baloldali” pólus a poszt-hatvannyolcas világban. Korunk posztmodern, individualista, pszichologizáló, fogyasztói stb. ideológiái (a liberalizmus-pólus) tudatosan vagy öntudatlanul azt hirdetik, hogy az egyének a nyugati társadalmakban alapvetően szabadok és autonómok, a posztmodern kapitalizmus pedig lehetőséget teremt számukra a boldogságra, az önkifejezésre, az önmegvalósításra, az élvezetre, az identitások és szerepek korlátok nélküli megválasztására, arra, hogy azzá váljanak, amivé csak akarnak – még ha akad is tennivaló bőven abban az ügyben, hogy a mai világ korlátlan lehetőségeit mindenki egyformán realizálhassa. Nekik válaszol a poszt-hatvannyolcas eszmeiség számtalan radikális-forradalmi továbbvivője (a baloldali pólus) úgy, hogy „az urak szabad megválasztása nem küszöböli ki az urakat és a szolgákat”.¹⁴ A mai világ nem a Paradicsom, hanem maga a Pokol – „ezen pokol lakói a Bloomnak nevezett végtelenül elidegenedett, minden valódi élettől és személyiségtől megfosztott egyedek”.¹⁵ Avagy Fredric Jameson szavaival:

„Kulturális forradalom a robotok társadalma ellen”
– A párizsi École des Beaux-Arts hallgatóinak alkotása, 1968. május

12 Herbert MARCUSE: *Az egydimenziós ember* [1964] ford. Józsa Péter, Kossuth, Budapest, 1990. 23.

13 Kiss Viktor: *Ideológia, kritika, posztmarxizmus. A baloldal új korszaka felé*, Napvilág, Budapest, 2018.

14 MARCUSE: *I. m.* 30.

15 BALÁZS Gábor: *Meghalt a szélsőbaloldal, éljen az ultrabaloldal*, Rednews.hu 2015. február 28. <rednews.hu/index.php/az-elmélet-gyakorlata/640-meghalt-a-szelsbaloldal-eljen-az-ultrabalodal?screen_width=1366>

a posztmodern szabadság ára a szubjektum halála volt.¹⁶ A boldogságipar – ez már William Davies leírása – minden korábbi szint fölé emeli az egyének boldogság-érzését, de ezt a társadalom tagjainak totális kontrollja, megfigyelése, ellenőrzése és a profit érdekében való felhasználása árán teszi.¹⁷

Az új baloldal álma egy olyan társadalom volt, amely nem elnyomja, hanem szabaddá teszi az egyént, és amelyet csak együttesen lehet megvalósítani – az ellenkultúra, a kommuna, az önszerveződő közösség, a házfoglalás ezért szükségszerűen ellentársadalmi és kollektivista. Ezt a víziót kell ma újra életre keltenie '68 örököseinek.

AZ ELLENFORRADALOM ELMÉLETE

Napjaink anti-hatvannyolcas konzervatív-jobboldali ellenforradalmának hívei az elmúlt fél évszázadban mindvégig markánsan jelen voltak a nyugati politika neokonzervatív és ultrajobboldali irányzataiban – Ronald Reagan és Margaret Thatcher nagyban épített egyes elgondolásaikra a „normális többség” megformálása során. A kulturális ellenforradalmárok harcias törekvéseit állította pellengérré Margaret Atwood bestsellere, *A szolgálólány meséje* is – közel negyven évvel ezelőtt. Nem meglepő, hogy a neoliberais politikák illúzió- és népszerűségvesztése során keletkező intellektuális ürbe sikerrel nyomulnak be a hasonló elgondolások a 2008-as válság után. Az új kulturális háború nagy kérdését ezért nem is annyira abban látom, hogy sikerrel tudják-e eltüntetni a Föld színéről a poszt-hatvannyolcas identitáspolitikai szubkultúrákat és a hegemon helyzetben lévő liberalizmus akadémiái, kulturális, média-, civil és politikai élcsapatát – hiszen a közhangulat nagyban kedvező számukra. A konzervatív-jobboldali elszámoltatás nyilvánvalóan olyan mélységet ölt majd, amennyire azt a helyi sajátosságok és erőviszonyok aktuálisan megengedik.

Az igazán jelentős elméleti kérdés számomra, hogy mi történik, ha a jobboldali-konzervatív ellenforradalom hívei a multinacionális kapitalizmussal, a globális tőkével, a multinacionális gazdaság logikáival és munkaszervezési elveivel, a fogyasztói társadalom posztmodern individualizmusával találják magukat szemben. Ekkor dől el, hogy pusztán a szelep szerepe jut-e nekik a kapitalizmus

válságának hullámveréseinek politikai lecsillapítása során, esetleg üres hatalomtechnikai manőverek kiszolgálóivá válnak az „illiberális rezsimekben”. Vagy a reményeiknek megfelelően végbemegy a globális kapitalizmus átalakulása, konzervatív fordulata, és annak új hegemon kultúrája alakulhat ki elgondolásaik mentén. Akik ismerik írásaimat, tudják, hogy a Kívül/Belül politikai logika felemelkedését prognosztizálva a lengyel, magyar és amerikai politikai fejlemények kapcsán magam is az utóbbit tartom valószínűnek – korunk nagy menekülthullámát pedig

hasonlóan meghatározó jelenségnek vélem ebben az évszázadban, mint az I. világháború volt a 20. század fejleményeire.¹⁸ Egy ilyen helyzet persze – aminek kialakulására természetesen számtalan más előjel is mutat – minden tekintetben a poszt-hatvannyolcas szituáció végét jelentené. Nem lenne igaz többé, hogy a '68-ban született eszmék és politikai mozgalmak egy olyan „folyékony” kapitalizmusban kénytelenek kikristályosodni, túlélni és fejlődni, amelyben éppen a „szilárd” fordista társadalom tömeges lázadó potenciáljai vesztek el. Ebből a perspektívából nézve az az ellenforradalom, amely '68 kultúrájának eltörlésén fáradozik, éppen a hajdani forradalmi potenciálokat termelheti majd újra.

az az ellenforradalom, amely '68 kultúrájának eltörlésén fáradozik, éppen a hajdani forradalmi potenciálokat termelheti majd újra

16 Fredric JAMESON: *A posztmodern, avagy a kései kapitalizmus kulturális logikája* [1991] ford. DUDIK Annamária Éva, NoranLibro, Budapest, 2010.

17 William DAVIES: *The Happiness Industry. How the Government and Big Business Sold Us Well-Being*, Verso, London, 2014.

18 Kiss Viktor: *Reflexív baloldal, globális baloldal, futuro-baloldal = A forradalom végtelensége. Lukács György társadalom- és politikaelmélete*, szerk. BÖCSKEI Balázs, L'Harmattan, Budapest, 2016. és Kiss Viktor: *A bevándorlók és a globális baloldal születése*, MÉRCE 2015. szeptember 4. <https://kettosmerce.blog.hu/2015/09/04/a_bevandorlok_es_a_globalis_baloldal_szuletese_wtf_baloldal>